

Ministarsko vrijeme Stjepana Radića¹

Na osnovi literature i tadašnjega tiska autorica piše o kratkome vremenu tijekom kojega je funkciju ministra prosvjete obavljao Stjepan Radić. U članku opisuje obrazovnu politiku Stjepana Radića u kontekstu obrazovne politike nove jugoslavenske države te navodi probleme s kojima se kao ministar susreće. Pri tome analizira kritike suvremenika i uglavnom srpske historiografije o ministarskome djelovanju Stjepana Radića.

Ključne riječi: Stjepan Radić, prosvjeta, prosvjetna politika, ministar, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, unitarizam

1. Uvod

Ideja integracije jugoslavenskih naroda, koja je u sebi sadržavala tendenciju unitarizma i unifikacije, materijalizirana je početkom prosinca 1918. stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Novonastala država suočila se, međutim, s neujednačenošću društva koja su se našla u njezinim okvirima jer su do tada egzistirala u sastavu različitih država i s različitim povijesnim nasljeđem. Različitosti su, posebice, dolazile do izražaja u području odgoja i obrazovanja. Školski sistemi razdoblja prije 1918. počivali su na drugim osnovama, s različitim interesima i tendencijama koje je nova država trebala iz temelja promijeniti. Cilj te promjene bilo je formiranje jugoslavenskoga nacionalnog duhovnog jedinstva. Potrebi nacionalne integracije i ostvarivanju „narodnoga i državnoga jedinstva“ bila je podređena i prosvjetna politika jugoslavenske države (1918. – 1941.). Prosvjetna politika obuhvaća planiranje načela, mjera i djelatnosti vezanih za sistem odgoja i obrazovanja te utvrđivanje i osiguravanje ciljeva, struktura, instrumenata, materijalnih sredstava i metoda za ostvarivanje isplaniranog.² Više od jednoga desetljeća bilo je potrebno novostvorenoj jugoslavenskoj državi da izradi novo školsko zakonodavstvo (1929.), što je još jedan od pokazatelja sporosti državne politike koja je željela po svaku cijenu putem škola ostvariti duhovno i političko jedinstvo.

1 Godine 2021. obilježava se 150. godišnjica rođenja Stjepana Radića (Trebarjevo Desno, 11. lipnja 1871. – Zagreb, 8. kolovoza 1928.)

2 Biljana Šimunović-Bešlin, *Prosvjetna politika u Dunavskoj banovini (1929. – 1941.)*, (Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za istoriju, 2007), 5.

Prosvjetna politika međuratne jugoslavenske države uglavnom se podudarala s periodizacijom političkoga razvoja od 1918. do 1941., odnosno 3 faze (1918. – 1929., 1929. – 1939. i 1939. – 1941.) te 2 podetape (1925. – 1926. i 1935. – 1938.). U ovome radu analizirat će se navedena podetapa razvoja prosvjetnih prilika, odnosno kratko vrijeme (1925. – 1926.) tijekom kojega je funkciju ministra prosvjete obavljao Stjepan Radić čime se daje doprinos problematici važnoj za razumijevanje djelovanja Stjepana Radića te obrazovne politike u razdoblju međuratne Jugoslavije. Opisano prosvjetno djelovanje Stjepana Radića promatra se u kontekstu obrazovne politike H(R)SS-a i općenito prosvjetne politike jugoslavenske države. Nadalje, u članku se navode problemi s kojima se Radić kao ministar prosvjete susretao na razini države, ali i na lokalnoj razini, posebice u seoskim sredinama. U ovome se radu nastoji analizirati i odgovoriti na kritike Radićevih suvremenika i uglavnom srpske historiografije o djelovanju Stjepana Radića kao ministra prosvjete.

2. Ministarsko vrijeme Stjepana Radića – problemi i kritike provođenja obrazovne politike

Ministarski mandat Stjepana Radića može se označiti kao podetapa (1925. – 1926.) u razvoju prosvjetnih prilika u parlamentarno vrijeme Kraljevine SHS s pokušajem ispravljanja pogrešaka u prosvjetnoj politici nakon 1918., posebice njezina provođenja u Hrvatskoj i nepravdi učinjenih prema hrvatskim učiteljima. Opozicijskim djelovanjem i traženjem uspostavljanja republike u Hrvatskoj Radić je 20-ih godina 20. stoljeća uvelike destabilizirao jugoslavensko društvo. Nalazeći se u zatvoru, priznao je 1925. Vidovdanski ustav i dinastiju Karađorđević čime je bila promijenjena dotadašnja dosljedna opozicijska politika Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS). U pregovorima između Radikalne stranke i HRSS-a stvorena je bila stranačko-politička kombinacija iz koje je nastala vlada. Potpisan je akt sporazuma u kojemu je bio utvrđen sastav zajedničke vlade čiji je najvažniji zadatak bio integralno primjenjivati i izvoditi ustav u državi uz primjenu postojećih i donošenje novih zakona. Time su bili stvoreni uvjeti za početak rada desete vlade Nikole Pašića, 28. srpnja 1925.³

Radić je u desetoj vladi Nikole Pašića i u vladi Nikole Uzunovića vršio dužnost ministra prosvjete od 17. studenoga 1925. do 15. travnja 1926. Budući da je u 7 godina postojanja države prosvjetna politika uglavnom služila političkim i stranačkim potrebama, odnosno svodila se na političku prosvjetu više negoli na ostvarivanje ciljeva obrazovanja, Radić je preuzeo Ministarstvo prosvjete s namjerom da ga depolitizira.

Njegovi su politički protivnici, međutim, smatrali da je u tome potpuno zakazao. Za srpskoga povjesničara Ljubodraga Dimića Radić je „više od bilo kog ministra prosvete u prvoj deceniji života Kraljevine SHS pristupao prosvetnom radu sa tendencijom da

3 Hrvoje Matković, *Povijest Hrvatske seljačke stranke* (Zagreb: Naklada Pavičić, 1999); Dušan Bajagić, „Stjepan Radić kao ministar prosvete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Tokovi istorije* 4 (2006): 139-158.

kroz njega ostvari političku korist“⁴ što je konstatacija otvorena za raspravu. Stranački program Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) bavio se nekim elementima odgoja i obrazovanja, a već je 1905. Radić iznio ideje o reformi školstva.⁵ Osnovna škola za njega je najvažnija institucija s misijom da na moderan način obrazuje najšire slojeve stanovništva, a zasnovana je bila na načelu izgradnje moralne ličnosti učenika, usklađenosti s crkvom i usklađenosti vjere i znanosti, zaštite škole i učitelja od pritisaka crkve, države i stranaka, na potrebi uvođenja reda i organizacije posla u škole te na potrebi zaštite učenika u smislu da se preventivno otklone uzroci lošega ponašanja.⁶ Srednja škola trebala je pružiti opće, stručno i tehničko obrazovanje pa je predlagao otvaranje većega broja srednjih stručnih poljoprivrednih, zanatskih i trgovačkih škola.⁷ Visoko školstvo zamišljao je kao nositelja modernoga obrazovanja po modelu koji bi se sastojao od ideja i fakata, gdje bi nastavu držali profesori različitih uvjerenja, odnosno u kojemu bi se studenti poticali u razvijanju svojih ideja. Glede tih stavova tražio je uvođenje studija medicine, tehnike, a naročito poljoprivrede na Sveučilištu u Zagrebu.⁸ Navedene su ideje bile razrađene u nacrtu Ustava neutralne seljačke Republike Hrvatske iz 1921.⁹ Prema tome je nacrtu osnovu sistema obrazovanja činila četverogodišnja osnovna škola za djecu oba spola s programom općega obrazovanja i nastavom u privrednome poslu. Sistem srednjih škola zasnivao bi se na četverogodišnjim narodnim školama s programom za opće obrazovanje, nastavom iz praktičnoga rada i učenju stranih jezika, a na stručnim školama za zanat, trgovinu i privredu s općebrazovnim tečajevima i nastavom stranih jezika. Znanstveni zavodi obrazovali bi suce, učitelje, veterinare, svećenike itd., dok bi se medicinski i tehnički fakulteti ustanovili za profesore srednjih škola za opće obrazovanje i za profesore stručnih škola.¹⁰

Kritika, upućena od Radićevih političkih protivnika, kako on nije imao jasno- ga prosvjetnog programa, nije imala realnu podlogu. Kritičari su jednostavno bili svjesni činjenice da se tako zamišljeni prosvjetni program zapravo nije ni mogao provesti na cijelome teritoriju Kraljevine SHS jer nije bio na istome razvojnom nivou. Stjepan Radić prioriternim je zadatkom smatrao podizanje narodnih škola i prevladavanje kulturne i prosvjetne zaostalosti. U naredbi od 4. siječnja 1926. konstatirao je nerazvijenost osnovne škole i njenu objektivnu nesposobnost u iskorjenjivanju nepismenosti te naredio da se otvaraju tečajevi za nepismene u trajanju od 4 mjeseca u kojima bi radili učitelji narodnih škola kao i svi pismeni ljudi koji imaju moralnih kvalifikacija.¹¹ Namjera da se preko navedenih tečajeva tijekom zimskih

4 Ljubodrag Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije I.* (Beograd: Stubovi kulture, 1996-1997), 222.

5 Mate Demarin, „Ideje Stjepana Radića o reformi školstva“, *Napredak* 138 (Zagreb, 1997): 91-100.

6 Branka Boban, „Stjepan Radić o odgoju i naobrazbi“, *Radovi ZHP* 34-35-36 (2001 – 2004): 135-156.; Nedjeljko Kujundžić, *Pedagogija braće Radić* (Zagreb: Školske novine, 1990), 55.

7 Demarin, „Ideje Stjepana Radića o reformi školstva“, 91-100.

8 Ibid.

9 Kujundžić, *Pedagogija braće Radić*, 130-155.

10 Demarin, „Ideje Stjepana Radića“, 91-100.

11 Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije I.*, 221.

mjeseci opismeni 1/3 nepismenih, naravno da nije mogla biti provedena u roku od 5 mjeseci koliko je trajao njegov ministarski mandat. Njezino neprovođenje davalo je povoda Radićevim protivnicima da ga optuže za političku demagogiju. Moguće je objasniti uzroke toga. Ministarski položaj Stjepana Radića (uz vodeći položaj HSS-a u oblasnim skupštinama) ipak je dao poticaj opismenjavanju pa su se u kampanji opismenjavanja tijekom zime 1925./1926. i 1927./1928. koristile školske prostorije i školski dokumenti, a njihovoj su promidžbi pridonijeli i novinari tada visokotiražnoga *Jutarnjeg lista* i *Politike*.¹²

Srpski povjesničar Dušan Bajagić kvantitativnom je metodom proveo analizu sadržaja svih dokumenata koje je donio ministar Stjepan Radić, a objavljeni su bili u *Prosvetnom glasniku* Ministarstva Kraljevine SHS. Donesene dokumente kvantitativnom je metodom podijelio na njihove organizacijske, normativno-pravne, materijalne, kadrovske i ostale funkcije kako bi putem njih mogao ocijeniti ministarski rad Stjepana Radića. Ustvrdio je kako je ministar Radić donio 57 dokumenata (akta) u kojima je ostvario ukupno 4788 funkcija. Najviše je ostvario organizacijskih funkcija: 3627 ili 75,7 %, od čega je 2948 funkcije ili 61,5 % bilo usmjereno prema institucijama osnovnoga, srednjega i naročito višega i visokoga školstva na području Hrvatske i Slavonije.¹³ Ministar Radić proveo je doista organiziranje posebice višega (Ekonomsko-komercijalna visoka škola u Zagrebu¹⁴, Viša pedagoška škola u Zagrebu) i visokoga (Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) školstva u Hrvatskoj koje je planirao u programu HPSS-a već prije stvaranja Kraljevine SHS. Ta je organizacija bila nužna još prije 1918. i vodila je konačnome izgrađivanju obrazovne piramide u Hrvatskoj koju je prekinuo Prvi svjetski rat. Temelji obrazovne piramide bili su postavljeni još u vrijeme modernizacijskih nastojanja bana Ivana Mažuranića što je značilo da je Hrvatska (i Slovenija) ulaskom u novu državu 1918. imala već dobro razvijeno osnovno školstvo što, međutim, nikako nije bio slučaj s područjem istočnih krajeva nove države.¹⁵ Radićeva žurba da se što prije izgradi vrh obrazovne piramide u Hrvatskoj, možemo pretpostaviti, bila je poticana sviješću da će sam ministarski vremenski rok biti ograničen, kao što je to bio slučaj i s njegovim prethodnicima.

12 Suzana Leček, „Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjavanja“, *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević* ur. Damir Agičić (Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest - FF-press, 2003): 374, 376.

13 Dušan Bajagić, „Stjepan Radić kao ministar prosvete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Tokovi istorije* 4 (2006): 139-158.

14 S time u vezi bio je i propis za nostrifikaciju doktorata ekonomsko-komercijalnih znanosti stranih visokih škola. „Nostrifikacija doktorata ekonomsko-komercijalnih znanosti stranih visokih škola na Ekonomsko-Komercijalnoj Visokoj Školi u Zagrebu“, *Prosvetni Glasnik: službeni organ Ministarstva prosvete* 12 (1926), 77.

15 Vidi: Momčilo Isić, „Neuspjeh osnovnoškolskog sistema u Srbiji za vreme Kraljevine Jugoslavije“, *Tokovi istorije* 4 (2006): 31-56.; O provođenju prosvjetne politike na području višenacionalne Vojvodine vidi: Dragica Koljanin, „Unifikacija osnovnih narodnih škola u Vojvodini 1919. – 1929.“, *Istraživanja* 15 (2004): 271-280., Eadem, „Nacionalna ideja u narodnim školama u Vojvodini (1919. – 1933.)“, *Istraživanja* 19 (2008): 195-210., Biljana Šimunović-Bešlin, „Prostorni potencijali osnovnog školstva u Dunavskoj Banovini (1929. – 1941.)“, *Istraživanja* 15 (2004): 281-300., Eadem, „Gimnazija u Novom Vrbasu od 1918. do 1941. godine“, *Istraživanja* 19 (2008): 261-274., Eadem, *Prosvetna politika*

Naravno da je u tome svom radu nailazio na oštre napade političkih protivnika kojih je bilo ne samo iz redova zagovornika ideje integralnoga jugoslavenstva, već i iz redova pristalica federalističkoga uređenja države. Prvi su mu zamjerali da je zanemario srpsko stanovništvo, posebice u Hrvatskoj, a njegova je prosvjetna politika gušila narodno jedinstvo bez kojega nema ni jedinstvene države; drugi su mu zamjerali što je kao ministar prosvjete pokušavao naći „provizornu formulu“ – jedinstvo države i federacija naroda.¹⁶ Kritike protivnika da je kao ministar zanemario ujednačavanje školskih propisa - u tome smislu ostvaruje samo 110 (2,3 %) funkcija¹⁷ – jednostavno su bile neutemeljene jer se u 5 mjeseci teško mogao ujednačiti ogroman nerazmjer u razvitku prosvjetnih prilika u državi. Za Hrvatsku bi to ujednačavanje značilo njihovo nazadovanje pa je logično da je ministar Radić nastojao zadržati određenu hrvatsku autonomiju i samostalnost u oblasti prosvjete. U tome je smislu, u cilju izgrađivanja općih i jedinstvenih propisa koji su se trebali temeljiti na prethodno ustanovljenim i ujednačenim zakonima za cijelu državu, ostvareno (samo) 427 funkcija ili 8,9 %.¹⁸

Hrvatsku autonomiju i samostalnost trebala je podržati i odluka o obnavljanju Saveza hrvatskih učiteljskih društava (SHUD) u čemu se vidjela pomoć Stjepana Radića na samome početku njegova mandata. On je predložio ministru predsjedniku Velji Vukičeviću da već 21. studenoga 1925. donese odluku kojom bi bila poništena odluka ministra prosvjete Svetozara Pribičevića od 17. ožujka 1925. kojom se učiteljima zabranjivalo na osnovi čl. 16 Ustava svako djelovanje u društvima koja nisu radila u duhu narodnoga jedinstva, a posebice u SHUD-u.¹⁹ Bio je to pokušaj ispravljanja nepravdi nanesenih učiteljima u Hrvatskoj u ranijemu periodu. Također, pokušale su se ispraviti i nepravde nastale „brzojavnim premještenjima“ učitelja iz Hrvatske.²⁰ Razrješavanja i premještanja hrvatskih učitelja na novo radno mjesto dobro ilustrira primjer Mije Vukovića²¹. O tim je aktivnostima dobru evidenciju vodila Zagrebačka oblast. Učitelj Vuković premješten je iz kotara Varaždin u Grabovo (Grabrovnica), okrug valjevski u Srbiji.²² On je kao odličan hrvatski učitelj s 28 godina radnoga staža bio žrtvom progona učitelja provedenih od Pribičevićevih demokrata. Bio je pravaš po političkome uvjerenju.²³ Nakon brzojavnoga slanja u Grabrovnicu gdje

16 Dimić, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije I.*, 223.

17 Bajagić, „Stjepan Radić kao ministar prosvete“, 139-158.

18 Ibid.

19 Mira Kolar-Dimitrijević, „Učitelj Ivan Tomašić: od pedagoga do političara“, *Anali za povijest odgoja*, Vol. 6 (2007): 83-108.

20 Suzana Jagić, *Prosvjetna politika u osnovnom školstvu Hrvatskog zagorja* (1918. – 1941.), (disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012)

21 Ravnatelj Mijo Vuković je 1923. iz Perne kod Karlovca bio premješten na nižu pučku dječjačku školu u Varaždinu.; Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Zagrebačka oblast (dalje ZO), VŽ ZO; k. 258, 4997/1925., Prilog 852/1925. „Iz službenog lista“, *Narodno jedinstvo* 19 (1923), 2.

22 Premještanja u Srbiju, naročito u južnu Srbiju, i Makedoniju bila su svojevrsna kazna „neposlušnim“ učiteljima. Na tim su područjima vladale loše prosvjetne prilike, pogotovo velika nepismenost. Školske su zgrade bile napuštene, neokrečene i prljave. Školska dvorišta uopće nisu bila ograđena, a bila su puna izmeta. Nisu postojali ni školski vrtovi. „Upućivanje učitelja/ica u Južnoj Srbiji na ozbiljan rad“, *Prosvetni Glasnik* 12 (1926), 519-520. Kazna za učitelje bilo je također i premještanje u Makedoniju.

23 „Obavijest o smrti“, *Varaždinske novosti* 576 (1940), 5.

se u roku od 24 sata i javio na službu, slali su ga „od nemila do netraga“ jer vlasti nisu zapravo znale što s njim učiniti. Sljedeće je, 1926., (promjenom politike u Ministarstvu za vrijeme ministarskoga mandata Stjepana Radića) bio postavljen za oblasnoga školskog nadzornika kod građanskoga povjerenstva u Međimurju čime je dobio zadovoljštinu za učinjene mu nepravde.²⁴

Kratko ministarsko vrijeme Stjepana Radića ipak nije dozvolilo više aktivnosti na polju osnovnoga školstva, posebice u pogledu ideja o školi koja bi imala seosko obilježje. Uspjeh je da je u njegovo ministarsko vrijeme (1926.) bio izrađen projekt *Zakona o narodnim školama* koji će znatno preraden biti prihvaćen tek 1929.²⁵

U namjeri podizanja i jačanja materijalne kulture sela nastojao je djelovati Radićev raspis upućen oblasnim i školskim nadzornicima 26. siječnja 1926. Nadzornici su pozvani organizirati „popularna predavanja“ za narod, naročito preko učitelja i učiteljica. Oni su trebali u svakome mjestu organizirati prosvjetni odbor (ukoliko već nije postojao) koji će već od studenoga pa sve do ožujka imati zadatak priređivanja predavanja iz područja „narodnoga zdravlja, domaće ekonomije, poljoprivrede, moralnog odgoja, prosvjećivanja seoske žene, o građanskim pravima i dužnostima itd.“ Predavanja su se trebala održavati nedjeljom i praznikom u školi ili na nekome drugom narodnom prostoru koji je odgovarao ovome zadatku. Predavači su trebali biti učitelji, liječnici, profesori, ekonomisti, svećenici, pravnici i ljudi sličnih zanimanja. Raspisom se željelo potaknuti osnivanje stalne „Nedeljno – Prazničke škole za odrasle“ što je Radić nazvao „Narodnim Univerzitetom.“ Narodne knjižnice i čitaonice trebale su se osnivati u svakom selu i bile bi dopuna predavanjima – „Narodne knjižnice treba da budu svetinja narodne duše.“ O održanim predavanjima i osnivanju knjižnica nadzornici su trebali izvještavati Odsjek za narodno prosvjećivanje Ministarstva prosvjete i posebno voditi računa o tome kako su učitelji pristupili toj naredbi jer će o tome ovisiti njihova ocjena rada te će se uzimati u obzir pri zapošljavanju.²⁶

Međutim, Radićeva previranja u politici, kretanja od opozicionarstva do sudjelovanja u vladi i stvaranja Seljačko-demokratske koalicije (SDK) kasnije izazivala su nezadovoljstva i oštre kritike u hrvatskim sredinama o čemu su pisale i tadašnje novine. Tako je, primjerice, sporazum s radikalima na području kotara Zlatar doživljen kao „sramota nad sramotama“ i nazvan prijevarom, kapitulacijom i izdajom hrvatskoga narodnog programa.²⁷ Radića se optuživalo da je, postavši ministar, okrenuo leđa hrvatskome narodu – „odreče se naroda kak i Peter Kristuš“²⁸ i da su njegove ministarske odluke ovisile o volji radikala – „bez privole radikala ne može Radić premjestiti niti jednog učitelja.“²⁹ Učiteljima se naročito nije sviđala njegova izjava kako prosvjeta ne treba novaca nego duha čime su smatrali da se nije založio dovoljno za njihov

24 „Imenovanje“, *Narodno jedinstvo* 3 (1926), 2.

25 Dragutin Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958), 310.

26 „Popularna predavanja za narod“, *Prosvetni Glasnik* 12 (1926), 13-14.

27 „Hrvatsko Zagorje i ‘sporazum’“, *Narodno jedinstvo* 25 (1925), 1-2.

28 „Kaj je Radić napravil, kaj dela i kaj hoće napraviti“, *Narodno jedinstvo* 27 (1925), 1-2.

29 „Uspjeh Radića u varaždinskom kotaru“, *Narodno jedinstvo* 27 (1925), 3.

materijalni položaj – „svi učitelji i profesori služiti će za badava i objedovati, večerati te odijevati se od svog duha, a samo zato jer je gospodin Radić ministar prosvjete.“³⁰ S negodovanjem je prihvaćena i njegova izjava da neće u prosvjeti trpjeti politiku i „da su mu svi jednako dragi, i Hrvatski Sokoli, i Jugosokoli, i orjuna, i slične organizacije, samo se studenti ne smiju baviti politikom, pa čak niti oni na univerzi, makar imali pravo glasa.“³¹ Smatralo se, također, da su njegovi nepromišljeni govori i prijjetnje uzrokovali njegovu izbacivanje iz vlade čime je naštetio ne samo sebi, već je i hrvatski narod (i hrvatske učitelje) stavio pred nove borbe, nove progone i nove neprilike.³²

Radićeva ministarska aktivnost nije došla do većega izražaja na pojedinim lokalnim područjima, primjerice na području Hrvatskoga zagorja. Primjer te aktivnosti bio je uspjeh kampanje opismenjavanja 1925./1926. u stubičkome kotaru.³³ Također, bio je to pokušaj da se u to vrijeme u Bednji otvori obrtna škola. O potrebi otvaranja obrtnih škola u Hrvatskoj ministar Radić više je puta govorio prilikom svojih nastupa pa se poglavarstvo siromašne Bednje ponadalo da će ministar prosvjete konačno udovoljiti njihovoj molbi. U Općini Bednja, koja je brojila 15.000 stanovnika i bila najsiromašnija općina Hrvatskoga zagorja, bio je dobro razvijen kućni obrt. Osim kućnoga obrta razvijeno je bilo i lončarstvo i umjetni obrt. Kućnim obrtom bavili su se samouki seljaci, no njihov je napredak bio slab bez škola. Stjecanjem potrebnoga stručnog znanja napredak bi bio puno veći. Bednja je za obrtnu školu osigurala i potrebne prostorije u zgradi na Sajčevu. Obrtna škola trebala je primati seljačku djecu iz svih bednjanskih sela i okolice gdje je također bio razvijen kućni obrt (Đurmanec, područje Ivanca). Predviđalo se da bi za nekoliko godina obučavanja velik broj polaznika stekao obrtne matice jedinstvene u čitavoj državi.³⁴ Do realizacije, nažalost, nije došlo.³⁵

3. Zaključak

Kratko ministarsko vrijeme nije dozvolilo ni više aktivnosti na polju osnovnoga školstva, posebice u pogledu ideja o školi koja bi imala seosko obilježje. Iz svega izloženog proizlazi da je ministarsko vrijeme Stjepana Radića bilo prekratko za ostvarenje korjenitih promjena prosvjetnih prilika na području Hrvatske, a još više na čitavome državnom teritoriju. Pojačana briga za prosvjetna pitanja Hrvatske bila su moguća tek promjenom državne politike 1939. Banovina Hrvatska dobila je mogućnost vođenja pojedinih autonomnih poslova, a među njima bila je i prosvjeta.

30 „Radić govori“, *Narodno jedinstvo* 29 (1925), 1.

31 „Narode otvori oči!“, *Narodno jedinstvo* 32 (1925), 1-3.

32 „Kako radikali i radićevci upravljaju državom?“, *Narodno jedinstvo* 16 (1926), 1-2.

33 S. Leček, „Seljačka sloga i počeci“, 374.

34 „Otvorenje obrtne škole u Bednji“, *Narodno jedinstvo* 32 (1925), 7.

35 „Seljačkim sinom“, koji je uvijek bio „dobar otac“ bez obzira je li prijeto, kažnjavao, isključivao iz stranke, i njegovim političkim previranjima te na kraju njegovim okretanjem prema istoku (Rusiji), bavio se i ruski povjesničar Aleksandar Aleksandrovič Silikin. Aleksandar Aleksandrovič Silikin, „Hrvatska politika u Kraljevini SHS“, *Istorija 20. veka: časopis Instituta za savremenu istoriju* Vol. 21, br. 1 (2003): 9-30.; O Stjepanu Radiću vidi i: Hrabak Bogumil, „Stjepan Radić i HPSS 1918. – 1920.“, *Zbornik Matice srpske za istoriju* 59-60 (1999), 71-105.

LITERATURA I IZVORI:

- Bajagić, Dušan. „Stjepan Radić kao ministar prosvete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.“ *Tokovi istorije* 4 (2006): 139-158.
- Boban, Branka. „Stjepan Radić o odgoju i naobrazbi.“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 34-35-36 (2001 – 2004): 135-156.
- Demarin, Mate. „Ideje Stjepana Radića o reformi školstva.“ *Napredak* 138 (Zagreb, 1997.): 91-100.
- Đimić, Ljubodrag. *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije* I. Beograd: Stubovi kulture, 1996.-1997.
- Franković, Dragutin. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.
- Hrabak, Bogumil. „Stjepan Radić i HPSS 1918. – 1920.“ *Zbornik Matice srpske za istoriju* 59-60 (1999.) 71-105.
- Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, HDA, Zagrebačka oblast, VŽ ZO; k. 258, 4997/1925., Prilog 852/1925.
- „Hrvatsko Zagorje i ‘sporazu’“, *Narodno jedinstvo* 25 (1925), 1-2.
- „Imenovanje.“ *Narodno jedinstvo* 3 (1926), 2.
- Isić, Momčilo. „Neuspjeh osnovnoškolskog sistema u Srbiji za vreme Kraljevine Jugoslavije.“ *Tokovi istorije* 4 (2006): 31-56.
- „Iz službenog lista.“ *Narodno jedinstvo* 19 (1923)
- Jagić, Suzana. *Prosvjetna politika u osnovnom školstvu Hrvatskog zagorja* (1918. – 1941.) (dissertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012)
- „Kaj je Radić napravil, kaj dela i kaj hoće napraviti.“ *Narodno jedinstvo* 27 (1925), 1-2.
- „Kako radikali i radićevci upravljaju državom?“ *Narodno jedinstvo* 16 (1926), 1-2.
- Kolar-Dimitrijević, Mira. „Učitelj Ivan Tomašić: od pedagoga do političara.“ *Analiz za povijest odgoja*, Vol. 6 (2007): 83-108.
- Koljanin, Dragica. „Unifikacija osnovnih narodnih škola u Vojvodini 1919. – 1929.“ *Istraživanja* 15 (2004): 271-280.
- _____, „Nacionalna ideja u narodnim školama u Vojvodini (1919. – 1933.).“ *Istraživanja* 19 (2008): 195-210.
- Kujundžić, Nedjeljko. *Pedagogija braće Radić*. Zagreb: Školske novine, 1990.
- Leček, Suzana. „Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjanja.“ U *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević* ur. Damir Agičić. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest - FF-press, 2003.
- „Narode otvori oči!“ *Narodno jedinstvo* 32 (1925), 1-3.
- „Nostrifikacija doktorata ekonomsko-komercijalnih znanosti stranih visokih škola na Ekonomsko-Komercijalnoj Visokoj Školi u Zagrebu.“ *Prosvetni Glasnik: službeni organ Ministarstva prosvete* 12 (1926): 77.
- „Obavijest o smrti.“ *Varaždinske novosti* 576 (1940), 5.
- „Otvorenje obrtne škole u Bednji“, *Narodno jedinstvo* 32 (1925), 7.

- „Popularna predavanja za narod.“ *Prosvetni Glasnik: službeni organ Ministarstva prosvete* 12 (1926): 13-14.
- „Radić govori“, *Narodno jedinstvo* 29 (1925), 1.
- Silikin Aleksandrovič, Aleksandar. „Hrvatska politika u Kraljevini SHS.“ *Istorija 20. veka: časopis Instituta za savremenu istoriju*. Vol. 21, br. 1 (2003): 9-30.
- Šimunović – Bešlin, Biljana. „Prostorni potencijali osnovnog školstva u Dunavskoj Banovini (1929. – 1941.).“ *Istraživanja* 15 (2004): 281-300.
- _____, *Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929. – 1941.)*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Odsek za istoriju, 2007.
- _____, „Gimnazija u Novom Vrbasu od 1918. do 1941. godine.“ *Istraživanja* 19 (2008): 261-274.
- „Upućivanje učitelja/ica u Južnoj Srbiji na ozbiljan rad.“ *Prosvetni Glasnik: službeni organ Ministarstva prosvete* 12 (1926): 519-520.
- „Uspjeh Radića u varaždinskom kotaru“, *Narodno jedinstvo* 27 (1925), 3.

SUMMARY

MINISTERIAL TIME OF STJEPAN RADIĆ

Based on the written literature and the published press of the time, the author writes about the short time during which Stjepan Radić was the Minister of Education. The article describes the educational policy of Stjepan Radić in the context of the educational policy of the new Yugoslav state stating the problems he faces as a minister. In doing so, he analyzes the criticism directed at him by his contemporaries and by using mainly Serbian historiography on his ministerial activities.

Key words: Stjepan Radić, education, educational policy, minister, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, unitarism